

A várfalvi népi fazekasság

A várfalvi parasztedények

Aranyosszéket, melyhez Várfalva is tartozik, a székelyek IV. Béla uralkodása idején, tehát a 13. század közepe táján alapították. Várfalvának már a római hódításkor vára lehetett, mert a havas bejáratánál fekszik és katonai szempontból a vár építése indokolt volt.

Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* V. kötetében ezeket írja:

„Aranyosszék eszerint Tordavármegye területéből szakítottatott ki; a letelepített székely hősök elhozták ős hazájukból családait, rokonaikat, el azokkal nemzeti ős szokásaikat, intézményeiket, önkormányzati és szokásait, közigazgatási és törvényszolgáltatási modorukat, s alkották a vármegyék között azoktól eltérő, különálló, s az anya székelyhonnal intézményei azonosságánál fogva egybefüggő más kis Székelyföldet.”¹ A szerző Várfalva helyét Aranyosszék keretében így írja le. „Aranyosszék két járásra volt és van felosztva. felső és alsó járásra. A felső járáshoz a következő 10 falu tartozik. Bágyon, Csegez, Sinfalva, Kercesed, Kövend, Mészki, Aranyos-Rákos, Alsó-Szentmihályfalva, Felső-Szentmihályfalva, Várfalva. Az alsó járásba egy mezőváros Felvincz és 11 falu van beosztva, ezek a következők. Csáki, Dombró, Székely-Földvár, Harasztos, Hidas, Inakfalva, Székely-Kocsárd, Mohács, Örményes, Aranyos- vagy Székely-Polyán és Veresmart.”²

Orbán Balázs adatai alapján a szomszédos Aranyosrákos 773 lakosára 708 hold föld jutott, míg Várfalva 1066 lakosára csak 233 hold. Ezt ellensúlyozta viszont az a tény, hogy Várfalvához 2448 hold erdő is tartozott. Ilyenformán a falu életében mind a tűzifa, mind az ipari fa kitermelése fontos szerepet játszott. Várfalván a szekeresség is fontos jövedelemforrás volt. Lóval, ökörrrel, bivallyal szállítottak mindent, amit helyileg termeltek. Sok mesterember tevékenykedett: fazekas, kovács, kerekas, szabó, asztalos, kolompkészítő, szénégető. Pataki Sándor (sz. 1942) ma is készíti a kolompokat, amit itt helyben *haragnak* neveznek. Már apja és nagypapja is foglalkoztak ezzel a jelenleg is jövedelmező mesterséggel. Ahogyan a fazekasok esetében is történt, a mesterséget a családban vagy a szűk rokoni keretek között gyakorolták. A kovácsmesterséghez és a kolompkészítéshez a faszenet Pálfi András (sz. 1939) készíti. A község gazdasági életében ma fontos szerepet tölt be a zöldségtermesztés: hagymát, murkot, paradicsomot, uborkát természetnek és értékesítenek.

¹ Orbán B. 1871. 3.

² Uo. 11.

Várfalvát nyitott gazdasági élete folytán hamarabb érték a változások. Így a régi népviseletet elfelejtették, az egykori népszokások is feledőben vannak. A két világháború közötti időszakban még farsangoltak, fonóba jártak, névnapokat ünnepeltek. Ez utóbbi úgy kezdődött, hogy a köszöntők cserépedényt csaptak földhöz az ajtó előtt. Három-négy fonó volt, külön leányoknak és asszonyoknak. Egy helyi versfaragó, Létai Károly erről is megemlékezik:

*A hólepett Csere alatt,
A mi községünk nagyon haladt,
Van három társas fonója,
Rozmaring és szép Áfonya,
A harmadik túrós pujszka,
Mely a legényt mind idecsalja.*

Az alkalmi versek, rigmusok írása megbecsült tevékenység a faluban. Világi János (Vince) fazekas pl. lakodalmi rigmusokat és temetési búcsúztatókat írt. Egyik búcsúztatója így kezdődött.

*Istenem, hát mi az élet
Ma már senki sem remélhet
Pálfi Sz. József is így járt
Megetette a marháját
De hirtelen rosszul leve
Utolsót dobant a szíve.*

A verselgető Világi Jánost (Vince), az utolsó fazekast, halálakor így búcsúztatta Pálfi J. Dénes:

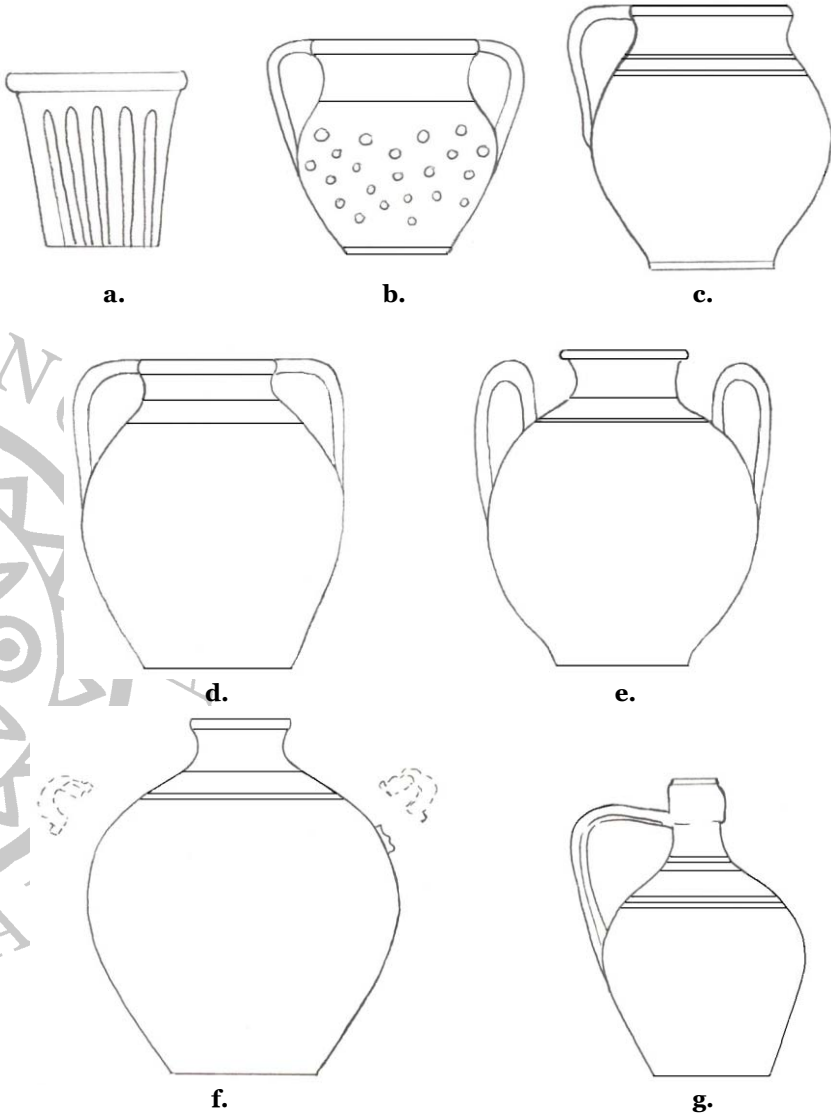
*A Piricske árván maradt
Nem hord Vince több agyagot.*

Dr. Jankó János írja 1893-ban: „Járából vonulnak le a fazekasok, először Várfalván telepednek le és nem Tordán, mert nincs iparhatósági engedélyük, ami drága. A várfalvi 24 fazekas csak titokban, csempészve viszi áruját a piacra.”³ tehát a 19. század utolsó évtizedének elején már 24 várfalvi fazekast tartottak számon. A hagyomány úgy tartja, hogy a várfalviak csuprosok voltak. A fazekasok a csuprosok utcájában laktak és a leányok csuporral a fejükön táncoltak. Még nóta is maradt ezzel kapcsolatban.

*Erre-arra zörögnek az edények,
Erre laknak a fazekas legények,
Reng a korong, mikor készül a csupor,
Fáj a szívem, ha a babám mást csókol.⁴*

³ Jankó J. 1893. 105.

⁴ Közli: Vagyas Anna, sz. 1945.

20. ábra. Várfalvi edények:
a) kalácsütő, b) szűrő, c–d) fazék, e–f) kanta, g) korsó

A lakosság számához viszonyítva Várfalva kevés szántófölddel rendelkezik, a határa azonban tele van agyaglelő helyekkel, ezért alakulhatott itt ki a fazekasság. A fazekasok egy része feltehetően jövevény volt, és elsősorban Járából jött, de emlékeznek Torockóról – ahol a 19. században még fazekoltak – származó fazekasokra is. A várfalvi fazekasok a mesterséget kb. a 20. sz. közepéig művelték.

Az edények formavilága nagyjából megegyezik a járai és tordai edényekével. Elsősorban a falusi lakosság részére dolgoztak, tehát *parasztedényt* készítettek. A mesterség apáról fiúra szállt, anélkül, hogy szervezett inasképzés létezett volna.

A legtöbb agyagot a *Piricske* nevű helyről hozták, de más helyen is volt agyag. A Piricskéről hozott tűzálló agyag jó volt káposztásfazéknak, az *egervégi* korsónak, a *cserekerti* virágcserepnek, a *Csomakertje végi* agyagból kályhákat és téglákat készítettek.

Az agyagot kézzel dolgozták fel, a munkálatok nem voltak gépesítve. Az agyagot felválták, deszkára rakták, megöntözték s azután tapodták. A szemetet kézzel szedték ki az agyagból. A korongot a lakóházba állították be, de nyáron a csűrben is dolgoztak.

Edényeikkel a falusi háztartás szükségleteit elégítették ki. Mivel sok szabadtűzhely volt, ezért készítettek a háromlábú edényt. Készítettek káposztásfazekat, korsót, tejesfazekat, lábast, uborkás kantát, szűrőt, fennfüles edényt, szilvaízes fazekat, kalácsformát, csirkeitatót, virágcserepet, gyermekjátékokat, sípot, perselyt. Ugyanakkor sok olyan nagyméretű edényt is „gyártottak”, ami különféle élelmiszerek tárolására volt alkalmas.

Kevés fazekas készített mázas edényt. A kivételek közé tartozott az utolsó működő fazekas, a Járából Várfalvára házasságú Világi János (Vince). A falu feletti *Ódalúton* található fehér agyagot a várfalvi fazekasok csak az edények nyakára festett *cifraság*ként alkalmazták. Zöld mázas edényt egy adatközlőnk (Váradi Judit sz. 1928) szerint a szomszédos Aranyosrákoson lakó Farkas Márton fazekas készített az 1900-as évek körül. Barna mázat csak Szabó Ferenc használt. A barna mázhoz szükséges mangánt a közeli *Városerdő* nevű helyről hozták. Ezt a nyersanyagot innen szerezték be a tordai és járai fazekasok is.

A mangánt a fuvarosok egy időben vitték Korondra az ottani fazekasoknak. Utoljára Kanyaró János, Pálfi A. Mihály és Balla Gyuri jártak háromlovas szekérrel Korondra.

A mangán kibányászása nehéz és veszélyes feladat volt. Az adatközlők szerint (Fodor Miklós sz. 1920, Pálfi András sz. 1939) több helyen hason csúszva, majd kötélen leereszkedve jutottak el a mangánréteghez. Fenyőszurokból és textilanyagból készítettek világítót, amit pléhedénybe helyeztek. A mangánt tarisznyába rakva hozták felszínre.

A fazekasáru értékesítése árucserre formájában történt. Elsősorban szekerekkel vitték a mezősegi falvakba. De, ha szükség volt, az asszonyok zsákba rakott edényekkel elmentek a közeli Hidasra, Peterdre élelemért. Ahogyan Lup Amália, Fodor Máté fazekas leánya elmondta, ők az alsó járás aranyosszéki falvait járták szekérral (Csáko, Dombro, Hidas, Mohács stb.).

Várfalván kályhát is készítettek. Kós Károly megemlékezik egy Szabó Ferenc nevű kályhásról, akinek egy csempéjét a torockói múzeumban látta.⁵ Az adatközlők szerint barna és zöld mázas kályhákat készített. A kályhacsempét faformák segítségével préselte. A nyomódúcokat gyakorlott faragók készítették, így pl. olyan formát is használt a mester, amelyet a sinfalvi templom kapuját faragó Szabó Máté faragott.

Az emlékezet szerint Szabó Ferenc sokat dolgozott a faluban élő Jósika bárónak is. A Jósikák a 17. század végén telepedtek Várfalvára. Itt a II. világháború utáni rendszerváltásig belső gazdasági udvart, majort tartottak, s lehetőségeik szerint támogatták a Várfalván élő vagy ide került fazekasokat. Világi Lászlónak pl. (Vince) telket adtak ház és műhely építésére. Erdőjükből fát adtak a fazekasoknak az égetéshez.

A várfalvi fazekasság 1950 körül megszűnt. Az azóta eltelt időszakban a még meglévő edények nagyrésze tönkrement. Mivel nem díszedények voltak, hanem használatra készültek, természetes volt a megrongálódásuk. A megmaradtak, kevés kivétellel, kikerültek a használatból, a padlásra szorultak vagy névtelen gyűjtők kezén szétszóródtak. A még fellelhető példányokat szükséges lenne helyi tájház, múzeumi gyűjtemény részére összegyűjteni.

Interjú Lup Amáliával

Született 1928-ban. Vallása: unitárius. A felvétel időpontja: 2002. november.

K. Beszéljen édesapjáról!

V. *Édesapám, Fodor Máté, fazekas vót. 1969-ben halt meg. Az első házasságából három gyermeke maradt, édesanyámnak is három gyermeke vót és még lett. Úgyhogy nyolcan vótunk testvérek.*

K. Emlékszik, hogy mit dolgozott az édesapja?

V. *Az agyagot a Piricskéről hozta, lerakta deszkákra, az eresz alá. Megáztatta, meggyúrta és az ujjával kiszedett minden követ. A házba, ahol laktunk egy sarokba vót a korong. Csinált ő kalácsformát, virágcserepet, káposztásfazakat, lábast, lábast három lábbal, cibreszűrőt, amit orsóval lyukasztott, paradicsomszűrőt, apró lyukakkal, amit kötőtűvel lyukasztott, csuprot, korsót, kancsót. A fazakakat a házban és az udva-*

⁵ Kós K. 1972. 185.

ron szárítottuk. Apám nem zománcolta az edényt, csak Világi János. Pirosan hagyta, esetleg karcolást csinált rajta.

K. Milyen kemencében égettek?

V. A katlany kőből, téglából és sárból vót építve. A katlankert mogyorófából volt fonva, vályogolták és befedték. Égetéskor háromféle fát használt. csutakot, ami feketítő, a kurta fa a veresítő és a vékony, száraz fa a langaltató. Amikor a langaltatót rakta, akkor úgy égett, hogy fenn körbe jött ki a láng. A fekete inkább szárította az edényt, égett egy nap s egy éjjel. Amíg ezt csinálta, addig onnan nem ment el, ott a padon ült s aludt.

K. Hogyan történt az eladás?

V. Édesapámnak két bihaja és szekere vót. Megmagasította a szekeret vesszőből font kassal. A fazakakat mind szénába rakta, egyiket a másikba dugta, s úgy sorba fel. Vitték az edényt a román falvakba. Hidas, Oláhrákos, Csákó, Füged, Dombró, Miriszló, Mohács, s ugyanott vissza. Három-négy napra ment el. Vótam én is vele, mikor lányka vótam. Túrba mindig ünnep nagyhetin ment, kalácsformát vitt sokat. A románoknak lábas, fazék, csupor, kancsó. Még Tordára és Járába is vitt edényt szekérrel. Mikor a falvakba mentünk, oda kiraktuk az üzlet elé az edényt. Aztán vót aki kétszer tötette meg törőbúzával, vót, aki búzát adott, vót, aki szalannát adott, vót, aki tojást is adott. S osztán, mikor elatta két-három faluba, akkor gyüött haza. Mikor kicsik vótunk a fazakasságból tartott el apám. Hozott gabonát. Dísnót és tehenet tartott. Apám nemcsak a fazakasságból élt, a bihajakkal fát hordott.

K. Volt földjük is?

V. Vót föld is, de édesapám eladta, mert édesanyám beteg vót. Amikor tíz éves lettem, én is és a testvérem is már szolgáltunk. Édesapám öregeedett, s aztán félbemaradt a fazakalás.

A fazekasok jegyzéke

A háború idején az egyházi anyakönyvek megsemmisültek, ezért az adatok nem teljesek és nem pontosak. Nagyrészt az adatközlők emlékeztére támaszkodtunk. Adatközlőink a következők voltak: Szász Mózes (sz. 1907), Lup Amália (sz. 1928), Fodor Miklós (sz. 1920), Pálfi András (sz. 1939), Váradi Judit (sz. 1928), Vagyas Anna (sz. 1945). Várfalván gyakori a rendes név mellett egy megkülönböztető név vagy betű használata. Ezt elsősorban az azonos családnevűek nagy száma tette szükségessé.

1. Bencze Zsigmond
2. Zilahi József
3. Zilahi János
4. Zilahi Sándor (Pili) (1875–1959)

5. Zilahi Ferenc (Pili)
6. Zilahi Pál (Illés)
7. Aradi József
8. Aradi István
9. Vince János (Világi) (1881–1953), Járából jött
10. Vince László (Világi), a János testvére
11. Fodor Máté (1880–1969)
12. Szabó Ferenc (Trinka) (1864–1945), kályhás
13. Zöld Zsigmond
14. Péter János, Torockóról jött
15. Péter András, a fia, kályhásnak tanult
16. Kovács István, Tordán tanult fazekas
17. Farkas Márton, a községhez tartozó Rákoson dolgozott 1900 körül

